

254120

CERCLE RONSARD

Association transylvaine pour la propagation de la langue
et de la culture française.

**COMEMORAREA CENTENARULUI
INTRODUCERII LIMBEI FRANCEZE
IN INVĂȚĂMÂNTUL PUBLIC ROMÂNESC**

COMMEMORATION DU CENTENAIRE
DE L'INTRODUCTION DE LA LANGUE FRANÇAISE
DANS L'ENSEIGNEMENT PUBLIC ROUMAIN

Compte Rendu de la séance solennelle
du 25 Mars 1931,

tenue sous les auspices de M. le Directeur Ministériel de Transylvanie
et de M. le Consul de France

Discours de Messieurs V. Moldovan, P. Grimm, S. Pușcariu,
Y. Auger, Madamé I. Nicolau et M. E. G. Racovitza

CLUJ,
Editura „Societății de Măine“
Tipografia „Lapkiadó“ Societate Anonimă
1931.

CERCLE RONSARD

**Association transylvaine pour la propagation de la langue
et de la culture française.**

COMEMORAREA CENTENARULUI INTRODUCERII LIMBEI FRANCEZE IN INVĂȚĂMÂNTUL PUBLIC ROMÂNESC

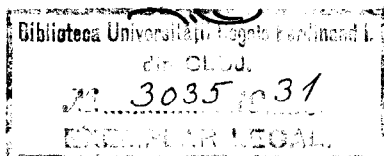
**COMMEMORATION DU CENTENAIRE
DE L'INTRODUCTION DE LA LANGUE FRANÇAISE
DANS L'ENSEIGNEMENT PUBLIC ROUMAIN**

**Compte Rendu de la séance solennelle
du 25 Mars 1931,**

**tenue sous les auspices de M. le Directeur Ministériel de Transylvanie
et de M. le Consul de France**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

**Discours de Messieurs V. Moldovan, P. Grimm, S. Pușcariu,
Y. Auger, Madame I. Nicolau et M. E. G. Racovitza**

CLUJ,

Editura „Societăţii de Măine“

Tipografia „Lapkladó“ Societate Anonimă

1931.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201702872

Comemorarea Centenarului introducerii Limbei franceze în Învățământul public românesc

25 Martie 1831—1931

Răspândirea limbei și a culturii franceze în Moldova și Muntenia e mai veche de un secol, dar la 25 Martie 1831 s'a ținut întâiul curs de limbă franceză în Școala de stat Sfântu Sava din București. Din acest motiv s'a ales acea zi pentru a comemora cel mai important eveniment al dezvoltării noastre culturale contemporane, și anume: *începutul perioadei de influență franceză sub care s'a modificat, și se modifică încă și azi, limba, literatura și arta românească.*

Capitala intelectuală și universitară a Ardealului cu avânt s'a asociat la această manifestație. Din inițiativa Cercului Ronsard (Asociația transilvăneană pentru răspândirea limbei și a culturii franceze) și sub auspiciile Directoratului Ministerial al Ardealului și ale Domnului Consul al Franței, s'a ținut o sedință comemorativă, în Aula Prefecturii județului, la 21 oare seara.

Prima parte a programului a fost consacrată expunerii pe scurt, în trăsăturile lor esențiale, a faptelor istorice, anecdotice și culturale legate de influența franceză. Nu insistăm asupra acestei părți căci mai jos reproducem toate cuvântările ținute de aleasă grupare de profesori universitari și secundari care au tratat aceste chestiuni cu competență și însufletire.

Partea a doua a programului a fost închinată poeziei și muzicii franceze.

Două eleve din clasa a VII-a a Liceului Regina Maria, au făcut convingătoarea și drăgălașa demonstrație că în școlile noastre secundare limba franceză se învață temeinic și se vorbește corect și plăcut.

Dșoara Dorina Fabius a recitat „Le Héron“ și „La Laitière et le Pot au lait“, fabule de La Fontaine, iar Dșoara Ana Lapedatu „L'enfant“, poemul lui Victor Hugo.

Dșoara Ecaterina Fotino și Dl. Flor Breviman au încântat asistența cu „Puțină Muzică franceză mai veche și mai nouă.“

Cu aplause entusiaste, numeroasa și aleasa asistență a mulțămît eminentșilor și simpaticilor noștri virtuozî pentru măestra executare a următorului program:

Piano: Dșoara Ecaterina Fotino: I a). Rameau: Les Cyclopes, menuet en musette; I b). Couperin: Tic-tac-toc. — II. Chabrier: Bourrée fantasque.

Piano și violoncel: Dșoara Ecaterina Fotino și Dl. Flor Breviman: I. Couperin-Kreisler: Chanson Louis XIII et Pavane. — II a). Lalo: Chant russe; II b). J. Salmon: Intermezzo.

Limba franceză, care este adevărata „limbă clasică“ a limbei noastre actuale, și cultura franceză, principala inspiratoare a culturii românești contemporane, au fost serbate cu multă dragoste, pricepere și însuflețire în Capitala Ardealului.

1. Ardelenii și limba franceză

de

Valer Moldovan,

Profesor la Universitate — Director Ministerial

Țin să mulțumesc organizatorilor acestui înălțător festival de comemorare, pentru privilegiul ce mi-l-a oferit, ca în numele întregului popor român din Ardeal, azi liber, să-mi exprim sentimentele de omagiu, admirațiune și recunoștință față de geniul nemuritor al Franței.

În lumea aceasta nu se clădește nimic durabil decât prin muncă și jertfă.

Unirea tuturor Românilor s'a întemeiat, în mod fatal, înainte de toate pe jertfa eroică a Românilor și îndeosebi a acelorora din vechiul Regat.

Deaceia cu orice prilej să ne închinăm cu evlavie față de amintirea sutelor de mii de morți, ofrandă sfântă pe altarul României Mari.

Aceasta însă nu ne împiedică să recunoaștem, că biruința Franței pe frontul de Vest, a pecetluit actul decisiv, definitiv și inapelabil al desrobirii poporului român din Ardeal.

Frații noștri din vechiul Regat, de mai mult de una sută de ani, au avut fericirea de a sta sub ocrotirea a două patrii, una mai mică, mai săracă, mai obișnuită, dar care era a lor și numai a lor, și alta generoasă lor protectoare dela Vest.

Dzeu în nemărginita lui bunătate și-a adus aminte și de noi Ardeleni, copii atâta vreme ai nimănu, orfani fără nume și fără țară și ne-a dat în anul memorabil 1919, dintr'o dată două patrii: dulcea noastră Românie și pe Franța luminilor, a dreptății și a libertății.

Sentimentele de adorațiune, ca și fericirea, nu se micșorează prin diviziune. Admirația și iubirea pe care poporul român din Ardeal o nutrește față de patria visată de moșii și strămoșii noștri, nu pierde

nimic din intensitate prin faptul, că o extindem și o revărsăm în parte și asupra Franței, pământ sfânt care întrupează toate idealurile și nădejdlile noastre în spre mai bine.

O fatalitate a trecutului nostru a voit, ca Românii din Ardeal să ajungă sub stăpânirea politică a Habsburgilor și a Ungurilor și astfel să trăiască veacuri dearândul sub iradierea unei influențe culturale străine geniului ginteii noastre latine. În consecință, despre o influență directă și durabilă a geniului franceze, fie asupra masselor de țărani, fie asupra foarte redusei pături de cărturari ardeleni, nu poate fi vorba decât după anul mântuirii 1918, când tot generoasa Franță ne-a trimes în Ardeal o pleiadă de profesori universitari și secundari, tot atâți apostoli și propagandiști ai limbei și culturii franceze.

Un prim contact, în tot cazul accidental și trecător, s'a produs în veacul al 18-lea, când cel din urmă dintre Rakocziști a chemat ofițeri francezi pentru ca să-i organizeze, și să conducă, oastea împotriva Habsburgilor.

În oastea aceasta de „Kurucz“-i, ofițerii francezi vor fi dat de bună seamă de miile de iobagi români, cari preferau să îndure toate grozăviile războiului purtat pentru interese streine, situației de animale „glebae adstricti“ la care îi înjosise feudalismul maghiar.

Acestor ofițeri francezi instruiți, cari știau cel puțin atâta latinească cât un profesor de liceu sau un doctor în drept de azi, le va fi bătut la ochi nu numai felul de-a fi deosebit, dar și graiul acestor soldați români.

Când îi vor fi auzit numind zilele, săptămânei: Luni, Marți, Miercuri, Joi, Vineri, sau adresându-se unul altuia cu cuvântul: frate; când vor fi desprins din graiul lor cuvinte de origine neoase latinească: mână, ochiu, nas, grâu, pâne, câne, cer, stele, lună, soare, etc. e imposibil să nu fi exclamat, că au descoperit pe urmașii legiunilor lui Traian.

Și s'au mai scurs o sută de ani prin albia eternității. La începutul veacului al 19-lea, marele Napoleon zdrobește chiar în inima imperiului lor, rezistența îngâmfată a Austrieicilor.

Dar iată, că în lupta din jurul capului de pod

dela Aspern, i se pun în cale niște regimente îmbrăcate în sumane negre, pe cari le poartă și azi descendenții grănicerilor din ținutul Năsăudului.

Impăratul surprins de îndărătnicia vitejească a acestor regimente, se informează de ce fel de neam de oameni sunt acești soldați, cari preferă să moară până la unul, dar cari nu se predau.

Se spune, că marele geniu al războaielor ar fi rostit cuvinte foarte elogioase la adresa poporului român.

Incât, pentru pătura intelectuală română din Ardeal, stăpânirea din Viena, și după 1867 și cea din Budapesta, s'au îngrijit ca să ridice zid chinezesc între noi și Franța. Am avut și noi bărbați luminați și cu dare de mână, cari ne-au lăsat fundații însemnate cum e cea a lui Gojdu. Nu s'a pomenit însă, ca un singur bursier de al nostru să fi străbătut dincolo de Budapesta sau de Viena.

În vechiul Regat era societatea „Transilvania“, înființată de ardelenii stabiliți acolo, care a izbutit, în mod sporadic și în proporția slabelor ei mijloace, să trimită un număr extrem de redus de tineri ardeleni la studii în orașul luminilor, la Paris.

Dar dacă influența directă a culturii Franceze asupra noastră a fost așa de mică, cu atât mai binefăcătoare a fost pentru noi hrana de idei, de idealuri politice și sociale, care a străbătut în ciuda sistemului draconic al lui Metternich ca și al urmașilor lui Austrieci și Unguri.

Elanul revoluționar al generației din anul 1848 nu se poate explica decât prin faptul că ideile mari de libertate, egalitate și frăție au găsit ecou în sufletele obidite ale cărturarilor din Ardeal.

Toate eforturile uriașe pe cari le-a făcut Franța în cursul veacului al 19-lea, pentru ca să păstreze neștirbit și să statornicească patrimoniul marei revoluții dela 1789, pentru care și-a vărsat cu înbelșugare nobilul său sânge pe baricadele dela 1830 și 1848, au produs o profundă și neștearsă impresie asupra mentalității politice și asupra elanului conducătorilor Ardealului dela 1848 până la 1918

Această influență indirectă și-a avut efectul ei prin o simpatie mereu crescândă față de poporul francez, față de aspirațiile și frământările lui.

Această identificare sufletească a noastră a evoluat până în anul 1914, până la idea fixă, că soartea și fericirea poporului românesc din Ardeal, ca și cea a vechiului Regat la 1859, atârnă de biruința idealului de civilizațiune, de dreptate și libertate francez, asupra sistemului de presiune și violență al puterilor centrale. Astfel marele război ne-a găsit pregătiți și disciplinați în o convingere, și o dorință, că din marea încăerare trebuie să iasă învingătoare Franța și aliații ei.

Această credință ne-am împărtășit-o mai mult cu inima decât cu vorba, care ne putea fi fatală, decâte ori ne întâlneam doi, trei Ardeleni. Această credință nu ne-a putut-o sdruncina nici comunicațiile interesate ale lui Hofer, nici rezultatele și biruințele parțiale ale puterilor centrale.

Era ceva mai mult decât o credință, era o rugăciune, îndreptată către Dzeul tuturor celor persecutați pentru dreptate.

Acest sentiment mistic nu ne-a părăsit nici după victoria finală, s'a transformat numai într'un imn de admirație, de omagiu și de recunoștință eternă față de poporul francez și față de noua patrie a inimilor noastre, față de Franța eroică, generoasă și nemuritoare. Zilele acestea, cel mai reprezentativ fiu al Ardealului va vizita, emoționat și cutremurat în suflet, zona frontului de Vest unde au murit milioane dintre cei mai nobili fii ai Franței. Lacrîma ce se va strecura din ochii lui și va cădea pe pământul sfințit cu sângele eroilor în luptă pentru libertate, va reprezenta prinosul pios al Ardelenilor, azi liberi în țară liberă.

2. Inceputurile învățământului limbei franceze în România (Rezumat).

de

Petru Grimm

Decanul Facultății de litere.

Sărbătorim astăzi un veac dela introducerea limbei franceze, în mod oficial, în învățământul românesc. Cu acest prilej e bine să se amintească de influența franceză în cultura noastră, influență care a avut enormă înrurire asupra dezvoltării noastre spirituale.

Inceputul acestei influențe e mult mai vechiu decât data pe care o sărbătorim astăzi. Cel dintâiu contact al Românilor cu cultura franceză s'a făcut în secolul al XVIII-lea, pe timpul fanarioților dela care nu ne-au rămas numai moșteniri rele, așa cum se crede de obicei. Principii fanarioți țineau pe lângă ei secretari francezi, cari îndeplineau uneori și meseria de profesori. Astfel s'a înfiripat la curtea lor cultul pentru limba și spiritul francez, iar dela ei a trecut în anturajul boieresc.

Al doilea val de influență franceză a fost adus de ocupațiile rusești. Ofițerii armatelor moscovite erau îmbibați de cultura franceză, care — după cum se știe, — se bucura de mare admirație în clasa conducătoare a Rusiei.

Al treilea val a venit odată cu emigrații francezi, nevoiți să pribegiască după restaurarea Bourbonilor, în cele patru părți ale lumii, câștigându-și pâinea adeseori ca profesori particulari sau ca directori de pensionate franceze.

Intre profesorii francezi veniți în Principate, în această epocă, cel care a avut influență mai puternică în propagarea culturii franceze la noi e *I. A. Vaillant*, venit la București în 1829. Vaillant ajunsese cu doi ani în urmă profesor la liceul Sf. Sava, unde a avut ca elevi pe mulți dintre viitorii conducători

ai mișcării de regenerare politică și culturală a României, pe Gr. Alexandrescu, Bălcescu, Boliac etc. Vaillant a fost un foarte serios autor de „Vocabular purtăreț româno-franțuzesc și franțuzesc-românesc“, un bun traducător în franțuzește al poeziilor românești și un documentat propagandist pentru nația și țara românească.

Dacă la București cei mai de seamă reprezentanți ai scrisului românesc au de îndrumător în literatura franțuzească pe Vaillant, la Iași opera aceasta o făcea tot un francez: *Cuenim*, în pensionatul căruia a învățat un Kogălniceanu și un Alexandri.

Mai târziu, odată cu întoarcerea bursierilor români din străinătate, am avut și profesori români de limbă franceză. Încă înainte de venirea lui Vaillant se distinsese printr'un deosebit zel, *Simion Marcovici*, colaborator al lui Eliade și traducător harnic din franțuzește.

Și fiindcă a venit vorba de Marcovici, e vrednic de remarcat faptul că influența franceză a servit în bună parte și celelalte influențe culturale apusene asupra culturii noastre. Marcovici, de pildă, a tradus celebrele *Nopti* ale lui Young după o versiune franceză; tot așa a procedat și Eliade când a tradus pe Byron și încă astăzi scriitorii englezi ajung să fie cunoscuți la noi mai mult prin traducerile franceze.

Influența franceză a adus renașterea literaturii noastre. Cei mai mari poeți dela începutul literaturii noastre au scris sub stăpânirea ei. Ea ne-a adus renașterea stilului, amenințat să se sufoace sub tirania latinistilor. Renașterea noastră română s'a făcut mai mult sub această înrâurire decât sub a Romei. În cultura franceză găseam un organism viu și ademenitor.

E adevărat că s'a cam exagerat pe acest drum. Exagerarea a dus la cunoscuta manifestație din 1906 dela Teatrul Național din București, făcută sub inspirația dlui Iorga.

Spiritul românesc e destul de consolidat astăzi pentru a scoate din cultura franceză numai ceea ce servește desvoltarea însușirilor sale înăscute.

3. Influența limbei franceze asupra celei românești

de

Sextil Pușcariu

Profesor la Facultatea de litere

Ca în zilele noastre, acum o sută de ani înaintașii noștri umblau după un mare împrumut în streinătate.

Ei nu voiau să împrumute dolari sau franci, ci cuvinte. Și de aceea împrumutul s'a realizat ușor.

Graiul tradițional, suficient cât timp strămoșii noștri trăiau în mediul simplu și patriarhal, care, și la oraș, nu se deosebea mult de mediul țărănesc, deveni dintr'odată neîndestulitor, când, în primele decenii ale veacului trecut, spiritul public dela noi începu să se orienteze, din ce în ce mai hotărît, spre cultura apuseană. Precum în epoca de prefaceri prin care trecem azi, avuția noastră națională nu poate fi fructificată din cauza lipsei de parale, tot astfel, în vremea de zbucium a europenizării noastre, bogățiile latente ale sufletului românesc n'ar fi putut fi valorizate fără o împrăștiare a tezaurului lexical prin elemente nouă.

De unde trebuiau luate aceste elemente înviorătoare ale limbei?

Ardealul a răspuns: din limba latină. În această provincie, unde conștiința originii noastre latine stărnise mai întâiu și mai puternic un curent de re-deșteptare națională, cărturarii se îndreptară, în mod firesc, spre limba „maicii noastre Roma“, cerându-i „partea ce ni se cuvenea din moștenire“.

Scriitorii din Principate s'au îndreptat dela început spre țările neolatine. Izvorul de îmbogățire al limbei noastre nu-l căutau în limba moartă a Latinilor, ci în continuatoarele vii ale aceleia, în limbile popoarelor romanice, care de veacuri erau purtătoarele făcliei civilizației universale. Oricât de înaltă ar fi fost starea culturală în Imperiul roman de odinioară, limba latină ne mai luând parte la pro-

gresul pe care omenirea l-a făcut în curs de aproape două mii de ani, nici elementele ei lexicale nu mai reflectau această evoluție: *virtutea* de azi nu mai e numai „bărbăție“, ca *virtus* latin, — un derivat din *vir*, „bărbat“ — ci cuprinde, ca *vertu* francez și *virtù* italian, întreg acel conținut moral, pe care i l-a adăugat creștinismul.

Faptul, că în momentul deciziv, când se desemnau căile nouă, pe care avea să le apuce cultura românească, s'a produs o bifurcare, că Ardealul s'a îndreptat spre Roma antică, — adesea cu un încunjur prin școalele germane — iar Principatele spre Apusul romanic, explică deosebirile destul de accentuate încă și azi între limba — uneori și între concepțiile — cărturarilor ardeleni și a celor din țara veche.

Orientarea spre popoarele neolatine a fost, în Principate, mai mult o pornire firească decât o mișcare programatică. Mai întâiu — și încă din secolul al XVIII-lea — se observă o influență a limbei italiene asupra limbei române, căci Italia avea legături vechi comerciale și chiar culturale cu sudetul european. Dar încă din întâiele decenii ale secolului trecut, crește tot mai mult influența franceză.

Dela școlile din Franța se întorceau tinerii Români, aducând cu ei, ca medici, juriști, tehnicieni etc. nu numai cunoștințe de specialitate, ce aveau să schimbe înfățișarea țării lor, ci și terminologia tehnică; literatura franceză, atât de gustată de publicul cetitor dela noi, influența nu numai direcția literară, ci și stilul scriitorilor noștri, cari întocmai ca oratorii politici, căutau să se exprime cu claritatea, eleganța și avântul frazei franceze; gazetarii noștri imitau limbajul presei franceze, dela care împrumutau adesea clișeele lingvistice; din Paris veneau módele, nu numai în îmbrăcăminte, ci și în întregul fel de a ne comporta europenește, și în același timp numărul mare de neologisme în legătură cu ele.

Prefacerea fu atât de repede și atât de adâncă, încât încă în 1838 trimitea Ion Maiorescu, din Craiova, lui Barișiu la Brașov, pentru „Foaia literară“, un articol, în care se îndrepta împotriva „galomaniei“ societății muntene.

Cu entuziasmul cu care e deprins să se manifeste

totdeauna și cu dărnicia care nu cunoaște limite atunci când i-ai câștigat inima, Românul a făcut dintru început din Francez dascălul și maestrul său și i-a adus toată dragostea și admirația sa. În privința aceasta I. Maiorescu avea dreptate: o „galomanie“ — dar o galomanie simpatică — a existat și există încă la Români. Nu-i mai puțin adevărat însă că poporul nostru, cu simțul de armonie și echilibru sufletească ce-l caracterizează, a știut să-și ferească limba în momente hotărâtoare, de curente nesănătoase. Pe când vecinii noștri, Grecii și Ungurii, și-au falsificat graiul strămoșesc printr'un purism necumpătat sau prin inovațiuni factive, simțul nostru critic înăscut a respins deopotrivă latinismul artificial, fonetismul fanatic și exagerările italieniștilor și a franțuziștilor.

Un împrumut poate fi productiv, ca o ploaie venită la vreme, dar el poate fi și stricăcios, când nu-l știi întrebuința bine. Tot astfel cuvintele nouă împrumutate în epoci de prefaceri mari istorice și sociale, pot fi folositoare sau pot intoxica limba, prin numărul lor prea mare. Imbogățirea firească a limbii rămâne crearea de valori nouă din tezaurul existent, înprospătarea necurmată cu celule tinere a organismului moștenit, această „industrie națională“, care trebuie proteguită prin opreliști vamale față de un import nelimitat de neologisme.

Scriitorii de talent ai veacului trecut primind neologismul cu ospitalitatea pe care neamul nostru o acordă totdeauna streinului, și-au cultivat și bogăția moștenită dela părinți, întorcându-se la limba veche a cronicilor și sorbind din izvorul cristalin al literaturii populare. Un Costache Negruzzi sau un Mihail Eminescu, făuritori ai limbii noastre literare în proză și în versuri, sunt artiști atât de mari, fiindcă au știut încadra cuvântul nou în mijlocul vorbelor învățate dela părinți, și au știut mări valoarea acestora, dându-le strălucirea cuvântului nou.

De multe-ori, cetind azi o operă științifică sau literară, nici nu ne mai dăm seamă că după cuvintele neaoș românești și în construcțiile lor sintactice se ascunde o influență franceză. Noi nu mai știm bunăoară că *amănunt* sau *amănunțit* sunt cuvinte formate de scriitorii veacului trecut, spre a reda, cu

elemente lexicale românești, ideea cuprinsă în franțuzescu „détail“ și „détaillé“; că *încăpăținat* traduce pe „entêté“; *îndurerat* pe „endolori“; *catifelat* pe „velouté“; *neatârnare* pe „indépendance“; *numeros* pe „nombreux“; *înstelat* pe „étoilé“, *remușcare* pe „remords“, etc. Dacă *abătut* însemnează astăzi și „deprimat, descurajat etc.“, este fiindcă la vechiul sens al acestui cuvânt (*abat apa din drum; mă abat pe la cârciumă* etc.) s'a adăogat și sensul nou, al francezului „abattu“. *Bine înțeles* este un decalc lingvistic după francezul „bien entendu“ iar o construcție ca *Marele poet, care a fost Eminescu*, întrebuintată atât de des dela Iorga încoace, este tradusă pe de-a'tregul din franțuzește.

Influența franceză, care, precum văzurăm din câteva exemple — și acestea s'ar putea înmulți ușor — a pătruns nu numai în tezaurul lexical, ci și în sintaxă și frazeologie, a fost în istoria limbei române un eveniment tot atât de important, ca înrâurirea slavă din veacurile trecute.

Prin penetrarea în românește a unui mare număr de elemente de origine latină sau romanică, limba noastră a recâștigat aspectul ei romanic pe care în mod natural începuse să-l piardă.

Zic în „mod natural“, căci limba oricărui neam se uzează neconținut și stocul de forme vechi se micșorează treptat. Tocmai studiile nouă — de geografie lingvistică — au arătat că pierderea cuvintelor strămoșești face parte din evoluția firească a oricărei limbi. Dacă Francezii, Italienii sau Spaniolii au mai multe cuvinte de origine latină în limba lor decât noi, nu e fiindcă aceste popoare ar fi mai „romanice“ decât Românii, ci fiindcă în școala, biserica și administrația apuseană nu stăpânea — ca la noi — o limbă streină, ci se vorbea latinește. Abia de o sută de ani facem și noi ceea ce frații noștri au făcut în tot veacul de mijloc: umplem cu elemente latine sau romanice golurile iscate prin uzarea elementelor vechi.

Pentru împrumutul productiv ce ni l-au acordat purtăm fraților noștri eternă recunoștință, iar dobânda pe care am vrea să le-o plătim cât mai curând, este aportul original pe care îl vor aduce culturii universale calitățile noastre etnice fecundate de înviorătoarea influență franceză.

4. Sur quelques aspects des rapports intellectuels franco-roumains

par

Yves Auger

Professeur à la Faculté des Lettres

Dans un de ses romans, „Zodia Cancerului“, Sadoveanu décrit l'arrivée en Moldavie, au XVIIème siècle, d'un prêtre français, l'abbé Paul de Marenne. Il pleut, les chemins sont défoncés et le pauvre abbé, trempé et harrassé, se sent plein de mélancolie dans cette terre inconnue et lointaine; mais voilà que se présente à lui un jeune boyard moldave qui lui souhaite aimablement la bienvenue en français: et déjà l'abbé, à entendre parler sa langue, se sent réconforté; une heure après, assis devant une table plantureuse et attendris par les douces fumées du vin de Cotnar, les deux hommes s'embrassent et se jurent une éternelle amitié: tel était déjà le charme puissant de l'hospitalité roumaine, large, noble, généreuse. Ceux qui ont eu la chance de la goûter ne peuvent se la rappeler sans émotion. Pendant la guerre, les soldats français qui ont combattu sur votre sol à côté des vôtres, ont reçu, malgré la dureté des temps, un accueil tel, que, pour évoquer ensemble le souvenir des heures passées dans votre pays, quelques-uns d'entre eux ont fondé à Paris une association: le Cercle Poffim.

Me sera-t-il permis d'exprimer mes sentiments personnels? Moi-même, lorsque j'arrivai à Cluj, ignorant de votre pays et de sa langue, j'ai vite senti, à l'accueil qui m'était fait, après avoir fait la connaissance de mes collègues et de mes élèves, que je n'étais pas vraiment sur une terre étrangère, et qu'on peut être à la fois très loin et tout près de sa patrie.

Neuf ans ont passé depuis lors, et maintenant, lorsque je dis „chez moi“, je ne sais plus au juste

s'il s'agit des bords de l'Océan, ou des rives du Somes. Tant et de si forts liens m'attachent à vous que je sens que je ne pourrais les briser sans un déchirement: c'est que j'ai eu ici la joie de travailler et de vivre dans une atmosphère tout de suite cordiale, bientôt amicale, maintenant je puis bien dire fraternelle.

Plus heureux que „l'ava Franțuz“ j'ai eu le loisir de connaître votre pays, que j'ai parcouru en tous sens, et d'apprendre votre langue, et, à mesure que je m'initiais à votre littérature, j'étais de plus en plus frappé des caractères communs qu'elle présente avec la notre. Il n'y a sans doute pas de pays où le génie français ait été étudié plus attentivement, et compris plus finement. Une grande part de votre littérature moderne, comme l'ont montré dans leurs beaux travaux Pompiliu Eliade et M. Drouhet, est imprégnée par l'esprit français; et certes, il ne s'agit pas de contester son originalité; elle a au contraire un doux et puissant parfum de terroir; mais l'étude des oeuvres françaises a été pour beaucoup de vos écrivains ce qu'a été celle de l'Antiquité classique pour les hommes de la Renaissance; non pas un instrument d'imitation servile, mais un moyen puissant pour enrichir le génie national. Si la Roumanie doit, au point de vue intellectuel, beaucoup à la France, qui a formé dans ses Universités et ses laboratoires quelques-uns de vos maîtres les plus éminents, elle lui a bien rendu ce qu'elle lui a emprunté; est-ce que tels de ses écrivains les plus distingués ne sont pas des Roumains? Je pourrais citer plusieurs noms; je n'en prononcerai qu'un, glorieux, éclatant; c'est à la Roumanie que la France doit son plus grand poète lyrique contemporain: la comtesse Mathieu de Noailles, née Brancovan. Ainsi, la collaboration intellectuelle entre la France et la Roumanie a été précieuse et féconde. Souhaitons qu'elle continue, de plus en plus intime et fraternelle, pour le bien de nos deux pays et pour la cause sacrée de l'intelligence.

5. L'influence féminine dans l'essor de la langue française en Roumanie

par

Mme Jeanne Nicolau

professeur au Lycée de jeunes filles „Regina Maria“, Cluj

Monsieur le président du Cercle Ronsard m'a confié la tâche de vous parler de l'influence des femmes en ce qui concerne l'essor qu'a pris la langue française chez nous. — Est-ce que les femmes peuvent avoir leur part d'influence en ce qui concerne l'évolution d'une langue? Les philologues nous ont répondu à ce sujet quand ils ont constaté qu'ici même, en Transylvanie, ce sont surtout les mères qui ont conservé intacte la langue des ancêtres et l'ont transmise à leurs enfants, gardant ainsi vivace l'unité de la race. / Donc, ce sont les femmes les gardiennes et les propagatrices les plus tenaces d'une langue et puis, il faut bien l'avouer, les femmes parlent beaucoup. Ne serait-ce que pour cela et elles pourraient revendiquer leurs droits en cette question de l'influence de la langue française en Roumanie. La langue est essentiellement une arme féminine, dont elles usent pour répandre parfois un peu de mal, mais souvent beaucoup de bien. Les femmes ont de la facilité à s'exprimer; récemment on le démontrait d'une manière scientifique ou plutôt physiologique: il paraît que leurs cordes vocales sont plus souples et par conséquent se meuvent plus légèrement. Il est un fait reconnu par nous autres professeurs de langues, c'est qu'à un même âge et dans des conditions identiques, les jeunes filles apprennent plus rapidement les langues étrangères que les jeunes garçons. Mais les femmes n'aiment pas seulement parler pour parler; elles sont recherchées, dans leur langage; ce n'est pas exclusivement l'élégance des vêtements et des manières extérieures qui les attirent, mais aussi l'élégance et les

nuances de l'expression. Il est vrai qu'elles sont tombées parfois dans le ridicule et Molière les a suffisamment malmenées; mais même le pédantisme des „Femmes savantes“ a pu laisser des traces dans l'évolution de la langue française: un souci de la forme, du mot choisi, auxquels elles ont contribué pour leur part.

Avant de passer à la part d'influence exercée par les femmes chez nous, pour propager la langue française, il faut voir à quel moment elles commencent à la parler. Malgré l'arrêt qu'a subi le développement de notre culture nationale au XVIII-ème siècle, après l'époque florissante du règne de Brancovan, il est possible que, par l'influence des épouses et des filles des princes phanariotes, dont plusieurs étaient très cultivées et employaient la langue française, quelques-unes des femmes de nos boyars fréquentant la cour aient connu cette langue; mais il est certain que jusque vers 1820—30 la langue des salons était encore la langue grecque. La vie sociale fut bien réduite jusqu'au moment où les Russes pénétrèrent dans les Principautés et y introduisirent les mœurs françaises. C'est alors que l'on vit chez nous les femmes prendre contact avec la société. Ces dames commencèrent à adopter le costume européen, bien avant leurs maris, apprennent les nouvelles danses et s'initient à la belle langue française que parlaient les officiers russes. C'est donc la France qui, par l'entremise des Russes, contribue aussi à la renaissance sociale de la femme, je dis renaissance car avant les Phanariotes et leur influence orientale, la femme roumaine avait eu plus de personnalité.

Le prince de Ligne, qui vint chez nous vers 1788, nous dit: „au milieu des équipages, on voit parfois, sur un cheval magnifique, un fils de grand boyar, mais dans aucune voiture, on ne découvre de jeunes filles“. Cependant ce prince jouit d'un rare privilège. Admis dans l'intimité du prince Mavrocordat, avec qui il pouvait parler le français, il réussit, chose rare nous dit-on, à donner un bal chez lui, auquel 100 boyars osèrent se rendre avec leurs femmes. Le manque de culture féminine de cette époque est mis en évidence par le témoignage d'une noble anglaise, Milady Craven, dans son volume „Voyage en Cri-

mée et à Constantinople“: „La Princesse a cru que j'usais du privilège qu'ont les voyageurs de mentir, quand je lui dis que les dames dans mon pays apprenaient à écrire“. Mais, petit à petit, cela allait changer. Puisque les dames commencent à être admises aux réceptions, il faut penser à leur donner une éducation mondaine d'abord, mais qui est déjà une tentative de culture. Les premiers éléments en seront la danse, la musique (comme instruments la harpe et le piano), puis les langues étrangères, le grec et le français. On commence à faire venir des gouvernantes de l'étranger, la française était jugée l'idéale et on les entretient à grands frais; on envoyait même les jeunes filles au couvent des Ursulines à Sibiu où le programme était à peu près semblable. — De sorte que Raicevitch peut mentionner en parlant de nos principautés „Le français est beaucoup en vogue, il y a même des dames qui le parlent“. — Un témoignage précieux et qui contient une appréciation flattante pour les femmes, est celui de St. Marc de Girardin qui, dans son volume „Souvenirs de voyage et d'études“, nous dit: „Le père est vêtu en boyard, le fils est vêtu à la française, quant aux femmes, il y a déjà longtemps qu'elles ont toutes adopté le costume européen. Mais vous savez que les femmes marchent toujours les premières dans la route de la civilisation“. Peut-être bien que les femmes ont tout d'abord été conquises par la mode, ce qui ne serait encore qu'une preuve de la suprématie du goût français se répandant dans toute l'Europe; mais elles ne tardèrent pas à faire de grands progrès dans leur instruction, d'autant plus grands, qu'elles avaient été tenues dans la plus grande ignorance jusqu'alors.

L'influence française s'accroît après la Révolution avec l'arrivée d'émigrés auxquels on confiait l'éducation des fils de prince ou de boyars. Les gouvernantes et institutrices se multiplièrent, pénétrant dans un grand nombre de familles et, chose remarquable, nous avons dès 1830 le projet du boyar Gulesco, lequel ayant voyagé à l'étranger et acquis des connaissances profitables à son pays, voulait ouvrir dans sa propre maison de Belvedere à Bucarest, un pensionnat de jeunes filles où l'une des études prin-

cipales devait être la langue française; mais, malheureusement, il ne put réaliser ce projet avant sa mort et l'honneur en revint à des Français. Le professeur Vaillant et sa femme ouvrirent à Bucarest pendant la même année, le premier pensionnat de jeunes filles, où l'enseignement était, bien entendu, français; plus tard, ils y ajoutèrent une école primaire gratuite, et c'est un des titres dont se pare Vaillant quand il signe son beau livre „La Romania“. L'année suivante, nous avons à Jassy la première école fondée par les boyars pour leurs filles et confiée à Théodore Burada et à sa femme. Là, aussi, comme partout, le but est de donner aux jeunes filles une éducation mondaine basée sur l'étude des langues étrangères, jointe à l'éducation morale et pratique. Puis, chose essentielle, des pensionnats français se fondent un peu partout: à Bucarest, l'exemple de M-me Vaillant est suivi par M-me de Combles à Iassy, il y a 3 pensionnats. Nous y trouvons en 1844, 92 élèves qui suivaient les cours de 11 professeurs. Ces pensionnats étaient la plupart subventionnés par le gouvernement et ils se répandent même en province: à Roman, Craiova, Ploiești, Pitești, R-Sărat, pendant l'année scolaire 1845—46.

C'est une chose établie que tout l'enseignement des jeunes filles reposait sur ces pensionnats et par conséquent sur une culture essentiellement française. Même lorsqu'on fonde à Iassy la première école d'état, cette école tend à devenir une école normale; mise en 1843 sous la direction d'une française: Mme Elise Barbe Andrée, et augmentée des classes du cours normal, on y enseigne la pédagogie en français. A Bucarest, l'école centrale de jeunes filles, fondée dans la première moitié du XIX-ème siècle, avait tous les cours d'enseignement en français, elle fut donc un vigoureux foyer de culture française féminine. Il est donc logique que ces jeunes filles, qui formeront plus tard la société, parlent avec la plus grande aisance cette langue et s'en servent journellement. Bien entendu, au début, il faut limiter cet usage à une certaine classe sociale, celle des boyars, qui étaient à même de donner une éducation assez coûteuse, et nous devons reconnaître

que la Moldavie, où l'influence des Russes avait été plus directe, prenait le pas pour l'usage du français.

Ces femmes arrivent à posséder si bien cette langue que quelques-unes peuvent même se lancer à faire des traductions. Nous avons celles d'Hermione Assachi, la fille du poète, dont Vaillant parle avec le plus grand éloge, mentionnant ses dons littéraires; puis la grand'mère de M. Iorga, la fille du Vornic Iordache Drăghici, donne une version d'„Adolphe“ de B. Constant. Marie Burada fait imprimer la traduction d'une pièce de Bouchardy et en Olténie nous avons la traduction du „Diable boiteux“ de Lesage faite par une dame de la famille Sâmboteanu. Nous trouvons aussi une bibliothèque choisie appartenant à Mlle Mariette Cantacuzène en 1820 et contenant des livres comme un petit La Bruyère, „Télémaque“, „L'art d'aimer“ d'Ovide etc. Dans la précieuse collection donnée par M. Sion à la bibliothèque de Cluj, j'ai trouvé un petit volume intitulé „Le journal des Dames et des Modes“ pour l'année 1803 et qui a appartenu à M. Antohie Sion qui fut préfet à Bacău en 1834. Ayant vu les portraits de M. Antohie Sion, qui porte encore le costume oriental, et celui de sa femme, qui a déjà adopté la robe et la coiffure occidentales, il va sans dire que ce volume fut consulté par cette dernière. Ce volume contient, outre de fort jolies gravures de modes, des articles littéraires fort intéressants joints à des récits de la vie de Paris et pouvait jouer le rôle d'une petite encyclopédie servant à la culture des femmes.

Forcément toutes ces dames allaient apprendre le français à leurs enfants où tout au moins le parler avec eux, et non seulement le parler, mais imprégner toute leur éducation d'esprit français et en société elles ne se servaient plus que de cette langue. Elles correspondent de même et, chose caractéristique, Michel Kogălniceanu, le grand homme d'état, lorsqu'il faisait ses études à Lunéville, écrivait en roumain à son père, mais en français à ses soeurs. Ces dames désirent voir Paris et la France et, à partir de 1848, nous pouvons trouver des voyageuses parmi lesquelles une des soeurs de Kogălniceanu. Puis des mariages se contractent entre

Roumaines et Français et Françaises et Roumains; je n'en citerai que deux, les plus célèbres, celui de la fille d'Asachi, veuve d'un Mourouzi, qui épouse le grand historien Ed. Quinet et qui certainement contribua à éveiller ses sentiments d'amitié pour notre pays et celui de Marie Cantacuzène qui, après avoir été célébrée par Alexandri, s'était établie dès 1850 à Paris où elle se maria avec le grand peintre Puvis de Chavannes, auquel elle a servi comme modèle pour S-te Geneviève veillant sur Paris, dans la célèbre fresque du Panthéon.

Des fêtes françaises ainsi que des représentations théâtrales sont données par des troupes régulières et d'autres par des personnes de la société; nous y retrouvons les noms d'Hermione Asachi, de Marie Cantacuzène et celui d'Aristie Ghica, qui jouèrent une pièce donnée en l'honneur du général Kisselef.

M. Jaques Negruzzi cite aussi le nom de son père à une représentation d'amateurs avec Mme Didita Mavrocordat et d'autres; de même nous savons qu'à la société littéraire dite „Philharmonique“ créée à Bucarest, la traduction de „Mahomet“ de Voltaire par Eliad fut jouée par des personnes de la société et entre autres par Mmes Caliopei, Ralița Mihăileanu et Euphrosine Vlasto.

Cet emploi du français, chose explicable par la supériorité de la civilisation qu'il introduisait chez nous, avait même un tel charme, que bon nombre de dames en négligeaient leur langue maternelle. Cependant les plus cultivées, comme Mme Rosseti, mère de l'historien de ce nom et fille du prince Grégoire Ghica en Moldavie ou Mme Anicuța Manu à Bucarest, se servaient de leur nouvelle culture pour stimuler notre génie national; Mme Anicuța Manu suggérait et inspirait à Eliad son beau poème „Sburătorul“ le Sylphe.

Nous pouvons donc affirmer que depuis 1830, toute la culture des femmes est chez nous complètement soumise à l'influence française. Sans parler du costume, de la mode, de la manière d'organiser leur intérieur, leurs lectures, leurs conversations, leurs distractions sont essentiellement françaises. Il est certain qu'en échange, elles contribuent non seulement à répandre la langue, mais aussi toute l'influence fran-

çaise dans notre pays. Jean Ghica, qui a passé quelques années en Moldavie, nous avoue: „Nous étions soutenus dans la propagande que nous faisons pour répandre les idées libérales, par Hélène Negri, la soeur de Const. Negri, par sa belle et gracieuse amie Emilie Reymon et par les filles de Mme Roznovanu, Catherine et Zoé Sturza. Ces idées avaient même commencé à s'introduire dans les salons élégants de la spirituelle comtesse Sturza.

Si les hommes furent les champions directs de l'influence française par l'introduction des idées politiques et l'imitation de la littérature, les femmes restent les animatrices qui contribuèrent à répandre le goût, la mesure, la finesse française et par elles des qualités essentiellement latines.

Aujourd'hui que la langue française est une des matières principales introduites dans nos lycées de jeunes filles, un grand nombre de femmes sont à même de pénétrer toutes les subtilités de la langue et des oeuvres française, de s'exprimer dans tous les domaines littéraires, scientifiques et philosophiques. Elles soutiennent des thèses brillantes, quelques-unes ont dépassé même nos espérances; des femmes roumaines ou d'origine roumaine sont des écrivains français des plus appréciés: Mlle Hélène Văcărescu, Mme Marthe Bibesco et la célèbre Mme de Noailles „le plus grand poète lyrique de la France contemporaine“ comme l'a proclamé tout-à-l'heure un Français, M. le professeur Yves Auger. A la Comédie française, une de nos compatriotes, Mlle Marie Ventura, qui pour cela n'en oublie pas son pays, en est une des plus grandes artistes.

Et pour terminer, Mesdames et Messieurs, je vous citerai cette jolie pensée de notre grand historien Mr. Iorga, qui en parlant de Marie Cantacuzène dit: „puisque j'ai rappelé le souvenir de Marie Cantacuzène, compagne de Puvis de Chavannes, représentée là haut sous les traits de S-te Geneviève, je voudrais que cette figure de dame roumaine, épouse d'un grand artiste français, personnifiée, dans son geste veillant sur Paris et le bénissant, la reconnaissance de notre nation“.

6. Amintiri bătrânești despre franțuzeasca din Moldova și despre o celebră francofilă acum uitată: Coana Chirița

de

E. G. Racoviță

Profesor la Universitatea din Cluj

Vă veți pune desigur întrebarea, ce caută în programul de azi, în o atât de aleasă grupare de filologi, de literați și de artiști, un smerit naturalist ca mine. Răspunsul e simplu: ceea ce-mi procură cinstea de a vă spune câteva cuvinte este batăl pustiă de privilegiu al vrăstei și faptul, a cărei răspundere nu poate să-mi revie mie, că m'am născut la Iași. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pot deci, răscolind ale mele proprii amintiri, să vă asigur că aspectul capitalei Moldovei, dar mai ales starea sufletească a Ieșenilor din clasele culte, erau foarte diferite de ceea de azi pe timpul când strengăream ca mic băețăș pe strada Romană, unde era situată casa părintească, și pe vremea când mă ducea de lăbuță, la școala sa din Păcurari, dascălul meu mult iubit: Ioan Creangă.

Desigur, când rătăcesc acum pe străzile scumpului meu oraș natal, nu constat mari schimbări în aspectul exterior; doar revăd cu jale case ce mi-au fost prietene, acum stând ruinate și străzi ce mi-au fost atât de familiare, acum mai părăsite și mai desfundate.

Schimbarea cea cumplită s'a făcut însă printre oameni!

Fără urmă au dispărut tipurile care dădeau Iașului aspectul său omenesc caracteristic.

Unde sunt faimoșii vizitei scapeți, cu celebrul Vasca în frunte, cu birjele lor luxoase, cu caii lor de preț? Pe clienții posibili și galantoni, acești lipoveni mari, grași și spâni, îmbrăcați în halaturi de ca-

tifea, îi poșteau cu cuvintele: Cacanăș mergem la Capau?!

Unde este Iarmacov bacalul, tot lipovan și el, la care să găseau cele mai gustoase bunătați și mezeluri aduse din lumea întreagă, și unde să întâlneau să stee la taifas și beut vutci, rachiuri și pelin, eleganții Iașilor. La el doar mai era haltă obligatorie pentru rădvanele boerești mergând spre moșie.

Dar Herșcu buccingiu, în lung halat cenușiu, cu ciubote până la genunchi și chitie neagră în cap, care bătea trotuarele grăbit, cu o imensă bucea pe umăr sprijinită cu un zdravăn cot de lemn!

Marfă! Marfă!

Mărunțișuri toati cele!

Șireturi, andrele, foarficele

Vacs pentru ciubuțele

Frunze pentru obrăjele

Marfă! Marfă!

Din contra, colegul său în negustorie ambulantă, Ițig sin Ștrul, măsura străzile cu pas dămol, târâind papucii și psalmodiind: Zaricivo!

Rog pe onorații filologi să nu găsească origina acestui cuvânt în rădăcini semitice ori persane, căci nu este altceva decât contractiunea unei fraze românești, cu eliminarea părții ei finale și cu o ulterioară eufonizare evrească prin adăogirea unei litere prefixe parazite. În adevăr, Zaricivo vine dela: Z'are ceva haine vechi de vânzare?

Pe acele vremi taraful lui Barbu lăutariu „îi zicea de inimă albastră“ la chefurile boerești, iar la Șantanul din Strada Rusască, celebre primadone ca: Doré, Lola și Dolores, o spaniolă dela Galați, desfătau cu desăvârșită mărinimie o numeroasă clientelă masculină nocturnă al cărui leader era Bombonel Aslan.

În această din urmă privință nu cred să se fi petrecut mari schimbări la Iași, dar n'am experiențe comparative contimporane.

Mai în raport cu cele ce ne preocupă astă seară, trebuie amintit faptul interesant, că acum jumătate de secol, cele mai importante și luxoase dughene în Iași erau cele franceze. Numai Monsieur Delpeuch, un foarte vioi și tipic francez, cu cap „ro-

mantic", vindea pălării eleganților de ambe sexe. Numai Madame Dérigault îmbrăca cucoanele cele mari; numai Messieurs Léon et Robert se îngrijau de coafurile, de perii, de bărbile și de... cheliile elitei. Iar hanul cel mai renumit, și din toate privințele minunat, era condus de o foarte simpatică familie franceză; ar fi o crudă nedreptate să-l compari cu mizerabilele hoteluri actuale. Conașii și duduile de bani gata luau lecții particulare de franceză dela un număr destul de mare de profesori particulari francezi ca: M. Roussel, M. Moulboex, M. Dodun des Perrières. Acest din urmă țăntoș și îngâmfat, a fost poreclit de ștregarii săi elevi: M. Dindon des Perrières; adică ultimului cuvânt îi ziceau ei cam altfel dar nu îndrăznesc să zic cum.

Presă zilnică francofilă era reprezentată mai ales prin „Curierul“ zis Balasan, căci Balasan, jurnalist de soiu armean și cam analfabet, îl fundase și îl diriguia (numele îi sta cel puțin tipărit în fruntea gazetei); în orice caz el singur plasa și încasa abonamentele, alergând din casă în casă. Dar la jurnal ca factor important gospodărea sora directorului, Coana Sofiica, o duduie cam bătrâoară când am cunoscut-o, cam sfrijită și împodobită cu manifestații vizibile ale bărbii și ale musteților. Mai lucrau sporadic la acest jurnal și câțiva băetani nevrâstnici care să schimbau foarte des căci nu vedeau para chioară dela Dl. Director.

Limbile rele spuneau, ce e drept, că aveau compensații în natură oferite de Coana Sofiica, dar aceste vorbe nu trebuie crezute căci altfel ar trebui să presupunem că răsplata n'a fost prețuită astfel cum s'ar fi cuvenit.

Curierul Balasan în orice caz susținea, pe românește, cauza limbei franceze și era aproape în întregime compus, dela prima pagină și până la foileton, cu traduceri din gazete din Paris. Traducerile arătau lacune în ceea ce privește ambele limbi cum vă va arăta un singur exemplu de care s'a făcut mult haz; într'un foileton sta tipărit că o tânără contesă să laudă că fratele mamei Dsale, este „smântâna moșilor“, traducere literală, dar nefericită, a expresiei franceze „la crème des oncles“; adică „cel mai bun sau mai draguț unchiu“.

Pe acea vreme mai ființă o înfăptuire socială foarte importantă din punctul de vedere al istoriei culturii românești și al difuziunii culturii franceze. Toată regiunea Copoului, și a Sărării vecine, era ocupată de curți boerești și de case de bogătași, era locuită de familii a căror vițe acum sunt stinse sau pribegite. Desigur că în Iași sunt și azi oameni bogați, dar proprietarii acelor așezeri formau o elită de oameni de înaltă cultură generală și mai cu seamă de aleasă cultură franceză, elită a cărei importanță o putem măsura prin constatarea că din sânul ei a născut „Junimea“, una din cele mai importante, dacă nu cea mai importantă, mișcare culturală românească.

Când mi s'au deschis ochii la cele ale minții, perioada culturală grecească să irosisă complet; abia dacă bunica mai știa grecește, dar mama nu mai învățase un singur cuvânt. Greceasca dispăruse așa de complet încât nu mai era reprezentată decât prin câteva exclamații, și ele pe ducă, ca: `Carnacsi și Chirie eleison!

In acele curți dela Copou și Sărarie se vorbea și se cetea aproape numai franțuzește; franțuzeasca să bucura în toată Moldova de suprema consacrare, de aceea a modei. Să primeau gazete din Paris și tot din Paris soseau romanele ce împodobeau galantarul librarilor Ieșeni. Dacă nu știai limba aleasă, nu puteai pe acea vreme să faci parte din înalta societate Moldovenească.

Influența acestei mode imperioase să manifesta firește și în provincie. Capitalele de județ imitau capitala Moldovei cu mai mult sau mai puțin succes, dar și la țară proprietarii mari și mijlocii nu se lăsau mai prejos. Am apucat încă vremea când fiecare sat era pe „moșie boierească“ cu curți și așezări adese foarte mărețe, astăzi dispărute sau ruinate aproape toate.

Nu mai vorbesc de proprietarii acestor curți aristocratice, căci ați înțeles că duceau traiul celor dela Copou și Sărarie; voi spune un cuvânt numai de puzderia de proprietari mijlocii care au fost prinși și ei în vârtoarea modei franțuzești.

In această transformare a mentalității boerilor și ciocoilor dela țară, rolul de căpitanie l'a jucat

Coana Chirița.

Să nu credeți că Coana Chirița a eșit înarmată cu toate însușirile ei din capul lui Alexandri cum se zice că a eșit Minerva cu coif și armură din capul lui Jupiter. Alexandri a desenat pe Cucoana Chirița după natură, abia exagerând unele trăsături. Pot să aduc în această privință mărturia mea, căci prin curțile Moldovei deluroasă mai îndepărtate de Iași, ca băețel, am pupat sfios mâna acestei Cucoane impozante, m'am închinat în fața boierului Bârzoii ot Bârzoeni, soțul Dsale, m'am jucat și hârjonit cu Guliță conașul și m'am uitat gales la duduiile Calipsița și Aristița, odraslele acestei istorice părechi. L'am cunoscut pe Musiu Șarlă profesorul de franceză, cât despre servitoarea Joana țigancă zisă: șperlă, coțofană și baragladină, ea există încă în Moldova în nenumărate exemplare și e desmierdată tot cu aceleași porecle.

Dealtmintrelea, căutând bine, sunt sigur că Coana Chirița se mai poate întâlni prin România mare; garantez chiar existența atât a tinerelului Guliță cât și a surorilor Dsale: Duduiile Aristița și Calipsița, numai acum Guliță s'a lăsat de agricultură și cele două dudui s'au lăsat de gospodărie, căci trustrei să înscriu la universitate.

Sub impulsul irezistibil al modei, Coana Chirița a impus, dictatorial, franțuzasca până în cele mai îndepărtate meleaguri moldovenesti. Chiar Bârzoii au trebuit să se supue acestei voinți neînfrânate, încât îi auzeai și pe ei, sărmanii, rupând câteva vorbe franțuzesti schimonosite. Copii însă, dați pe mâna lui Musiu Șarlă, vorbeau limba aleasă mai ușor.

În orice caz, prin faptul acestei răspândiri atât de rezezi, s'a creat un adevărat dialect franțuzesc-moldovenesc de care făceau mare haz francofonii corecți dela Copoul și Sărăria Iașilor. Alexandri n'a inventat nici în această privință, ci a reproduș cele auzite în vremea sa, grupând bine înțeles aceste expresii în dialoguri menite să aibă efect comic. Să ascultăm de pildă conversația Coanei Chiriței cu Musiu Șarlă asupra aptitudinelor lui Guliță pentru învățatură. Iată o copie din „Chirița în Provincie“.

Chirița: Tacă-ți gura, plodule... Monsiu Șarlă... ean dites moi, je vous prie: est-ce que vous êtes...

mulțămît de Gulită?

Șarl: Comme ci, comme ça... mulțămît et pas trop.

Chirița: C'est qu'il est très... sburdatic.... mais avec le temps, je suis sûre qu'il deviendra un tambour d'instruction.

Șarl (cu mirare): Tambour?

Chirița: Oui... adică, dobă de carte... tambour... nous disons comme ça en moldave.

Șarl (în parte): Ah bon!... la voilà lancée.

Chirița: Et alors nous l'enverrons dedans.

Șarl: Où ça madame?

Chirița: Dedans... în întru... nous disons comme ça en moldave.

Șarl (în parte): Parle donc le moldave alors, malheureuse.

Chirița: Et voyez vous, monsieur Charles, je ne voudrais pas qu'il perde son temps pour des fleurs de coucou!

Șarl: Pour des fleurs de coucou?

Chirița: C'est-à-dire: de flori de cuc... nous disons comme ça...

Șarl: En moldave... (în parte) Cristi... qu'elle m'agace avec son baragoin.

Chirița: Aussi, je vous prie... quand il se paresera... de lui donner de l'argent pour du miel.

Șarl: Comment?... Que je lui donne de l'argent?

Chirița (râzând): Non... Să-i dai bani pe miere... de l'argent pour du miel... c'est correct... nous disons comme cela...

Șarl: C'est convenu... en moldave... vous parlez comme un livre.

Chirița: Merci... j'ai appris toute seulette le français... pre legea mea.

Șarl: Est-ce possible! C'est extraordinaire... Hé bien, votre fils vous ressemble... il a une facilité!... dans quelques années il parlera aussi bien que vous.

Chirița: Quel bonheur! Gugulea nineacăi... Auzi ce spune monsiu Șarlă... zice că ai să vorbești franțuzește ca apa... N'est-ce pas monsieur Charles, qu'il parlera comme l'eau ?

Șarl: Comme?... Ah! oui, oui... vous dites comme ça en moldave. Oui... oui.

Această convingere franco-moldovenească s'ar putea prelungi cu multe alte nostimăzi nenotate de Alexandri . Să vă mai spun numai una auzită de mine.

Calipsița furioasă că nu e cine să-i pună șeaua pe cal, întreabă pe Chirița: „Mais maman, où est Sandu vezeteu?“ și Cucoana Chirița răspunde: „Il a lavé le baril“ adică a spălat putina, a fugit, „comme on dit en Moldave“!

Dacă generația Cucoanei Chirița a prins limba franceză cam greșit, e că s'a întâmplat cu ea ceea ce s'a întâmplat cu toți începătorii; să nu uităm însă că această generație a ușurat foarte mult sarcina generațiilor următoare. La o comemorare ca cea de azi, am crezut că se cuvine să jertfim un surâs recunoscător acestei acum uitate, dar în trecut renumite, Cucoane. Și ea a contribuit poate mai mult decât s'ar părea la prima vedere, la înfăptuirea unei împrejurări istorice foarte importante pentru noi, și anume aceea că: dezvoltarea intelectuală și culturală a poporului nostru s'a desăvârșit sub influența franceză, sub acea fericită înrâurire care ne-a deschis casa strămoșească luminilor occidentale și raționalizmului progresist și care ne-a permis să complotăm atât de firesc și armonios, vocabularul savant al limbei băștinase.

Ce nenorocire ar fi fost dacă neamul nostru ar fi rămas sub influența anticulturală a fanatismului clerical și bizantin al scundeii culturi grecești moderne, atât de puțin afină firei noastre !

V'ați gândit oare la acest lucru și ați cumpănit oare consecințele unei asemenea înrâuriri grecești?

Dacă le-ați cumpănit, veți fi alătura de noi ca să serbăm astă seară cu mare însuflețire centenarul introducerii limbei franceze în învățământul nostru public.

